

Anouilh și „Invitație la castel”

Mi-am îngăduit mai dăunăzi să socotesc inoportună reprezentarea la noi a unei lucrări dramatice : *Invitație la castel* de Jean Anouilh.

În urma acestui fapt, cițiva oameni de teatru mi-au adus învinuirea că umbrind comedia *Invitație la castel* întunec însuși numele autorului ei și, odată cu el, toată întinsa operă care l-a consacrat printre dramaturgii de frunte ai contemporaneității.

În substrat, însă, învinuirea ce mi s-a adus îmi relevă un criteriu de cîntărire a valorilor artistice care mi se pare dăunător. Acest criteriu e criteriul prosternării necritice în fața operelor și numelor consacrate. Preluarea necritică, în bloc, a operei unui artist este o greșeală capitală, în munca de valorificare a moștenirii culturale. Să fie scutit un artist în viață de această cumpănire critică ? Nu cred. Cred dimpotrivă, ca un lucru de la sine înțeles, că ar fi cu atît mai condamnabil să primești și să prețuiești cu ochii închiși orice producție aparținînd unui artist în viață, oricît de înalt prețuită i-ar fi opera luată în integralitatea ei. După cum, tot atît de condamnabil ar fi actul de generalizare în aprecierea acestei opere, luîndu-se drept etalon, la întîmplare, indiferent ce producție pe care acesta a semnat-o. Cazul *Invitației la castel*, pe acest plan, al felului în care a fost și s-a vrut valorificată piesa, se așează și se cere discutat. Cu alte cuvinte : este *Invitație la castel* lucrarea cea mai indicată din creația lui Anouilh, pentru a fi reprezentată la noi și pentru a o considera reprezentativă pentru el ? Întrebarea : dacă această lucrare, indiferent de forța ei reprezentativă, răspunde prin valoare artistică, prin semnificație și mesaj necesităților educative reclamate de publicul nostru, această întrebare — deși primordială — nu o mai punem. O subînțelegem.

*

Jean Anouilh e un scriitor cu faimă. S-a scurs un sfert de veac de cînd, la Paris, Teatrul l'Oeuvre lansa peste noapte în tînărul secretar al lui Jouvét, abia intrat în anul majoratului, pe surprinzător talentatul autor al *Herminei*. De-a lungul acestui sfert de veac numele lui Jean Anouilh s-a păstrat mereu proaspăt

pe afișele teatrelor pariziene și a trecut fără greutate hotarele țării sale. Cu toate acestea, nu se poate susține că publicul nostru îl cunoaște efectiv. Il știe cel mult din, cum se spune, zvon public.

S-a aflat astfel câte ceva despre un implacabil spirit nonconformist, despre o științietoare predispoziție și vervă satirică folosită împotriva societății — burgheze și aristocrate — în care autorul trăiește. Nimic din ceea ce înseamnă filistinism în morala acestei societăți, din ceea ce înseamnă in Justiție, ipocrizie, ignoranță, aroganță în relațiile caracteristice ei — arătau zvonurile — nu-i este străin și interzis comentariului coroziv al lui Jean Anouilh. Omul trăiește acolo o realitate neagră — a neputinței de a parveni la fericire sau măcar de a se desface de cângile și chingile unei așezări în care domnește banul în disprețul suveran față de sărăcie; în care viciul și cinismul refuză orice drept de existență curăției sufletești și bune credințe. Doar năzuința spre eliberare și purificare de mocirla aceasta poate să mai palpite și să o mai coloreze ca o slabă consolare în inima putregăită a acestei întunecate lumi. Un zvicnet nedomolit de indignare pare să străbată cuvântul demascator rostit de Jean Anouilh...

Cum se explică, atunci, prețuirea largă și larg trimbițată de care se bucură, tocmai și mai cu seamă în lumea pe care o ia cu atîta vehemență în răspăr? Jean Anouilh e un artist al indignărilor temperamentale, nu al revoltelor reale. Nu recunoaștem în observațiile lui — în cele mai necruțătoare observații ale lui — determinantele istorice, sociale, ale înjosirii umane pe care o zugrăvește. Nici, din această pricină, preocuparea de a risca o înțelegere justă, în cauzalitatea lor, a relațiilor înfățișate. Răul în viața omului se arată scriitorului ca un morb metafizic, de ordinul destinului. Împotriva căruia lupta e sterilă, absurdă. Față de care doar resemnarea e o rezolvare. Ori autoiluzionarea, ori abdicarea de la veleitatea de a trăi, ori uitarea, ori compromisul. Soluția aceasta e o soluție a lipsei de curaj și de perspectivă. Dar și o soluție avantajoasă pentru un scriitor care nu vrea să se pună rău cu stăpînirea, și care, cum singur o declară în plină consacrare, „n-a vrut niciodată să demonstreze ceva, ci s-a amuzat doar să împungă ici și colo și pe cei de treabă și pe cei răi, cu singura dorință de a ne distra...“ Dacă mai ținem seama că, din seara consacrării sale (acum 26 de ani), drumul străbătut de dînsul — pornit din revelația indignată (chiar dacă metafizic înțeleasă) a imundității vieții din jur — a coborît din ce în ce, spre acceptarea ei amuzată, pentru a sfîrși astăzi în atașarea cu arme și bagaje (de loc metafizice) de cauza și interesele păturilor sociale celor mai fățiș reacționare (mă gîndesc la *Bietul Bitos*), vom putea pricepe și mai ușor audiența mărinimoasă cu care aceste pături îl întîmpină și-i mențin mereu proaspătă faima.

Nu ne gîndim să facem aici procesul acestui drum spre abjecție. Pe acest drum întors se întîlnesc totuși urmele pașilor care au căutat cîndva adevărul, binele, frumosul, generozitatea, dreptatea, libertatea — valorile curate, superioare ale omenescului. Urmele acestor pași vor fi singurele care vor rămîne din creația lui Jean Anouilh, cînd va fi să se aleagă. Și ele sînt singurele care ne interesează. Nu numai pentru că vorbesc cu bună credință convingerilor noastre despre rostul

rile omului, dar și pentru că ele sînt singurele dovezi ale unui freamăt artistic autentic, în care rutina și maniera sînt încă ignorate, în care ideea este comunicată pentru sensurile și implicațiile ei în viață, și nu de dragul jocurilor de cuvinte și al contrasensurilor pe care le iscă. Pentru că ele sînt rodul unei reale dorințe de a se mărturisi, nu rezultatul declanșării mecanice a unui resort meșteșugăresc care definește astăzi „creația” lui Jean Anouilh : „dexteritatea de a lega și dezlega qui pro quo-urile”; ușurința de a folosi motive artificiale ale unui teatru de mult desuet și de a le polei pentru uzul contemporaneității; geniul de a înșela așteptările spectatorului, preschimbînd datele vieții în date roze de vodevil. Smîrcurile în care se complăce astăzi Jean Anouilh nu ne pot nici interesa, nici utile nu ne sînt. Ne interesează doar nufării încă neofiliți pe care s-a străduit cîndva să-i înalțe deasupra acestor smîrcuri.

Este Invitație la castel un astfel de nufăr ?

Iată fabula : într-o lume obosită și plictisită de propriul ei huzur — lume de aristocrați și de mari financiari — se întretaie o serie de cadriluri amoroase. Fiica unui magnat, parvenit (nu se arată cum) dintr-o calfă de croitor, iubește pe fratele geamăn al logodnicului ei. Magnatul întreține o lady care-l înșală cu secretarul său. Un „domn din lumea bună” este „mecenatele” unei „mici dansatoare de la operă”; aceasta e adusă la „castel” pentru a încurca ițele în legătura, ce urmează să se întărească prin mariaj, dintre fata magnatului și logodnicul ei, pentru că fratele geamăn al acestuia tinde în fond el să se căsătorească cu ea. Umila fată de la operă, dresată spre a fi vreme de o noapte doamnă de lume și spre a răpi mințile fratelui logodit (dar și îndrăgostit de logodnica sa) cade, la rîndul ei, îndrăgostită, de cum îl zărește, de fratele geamăn al acestuia, dar sfîrșește prin a îndrăgii în înfățișarea lui cinică, inima tandră și sărăcia cu duhul a sosiei lui. Spre accesul de gelozie și desperarea foarte trecătoare a logodnicei (fata de magnat), care-și vede realizat visul de a putea iubi deschis (fără subterfugiul unei căsătorii aparente) pe fratele logodnicului. Acesta la rîndul lui, după cîteva ezitări de rigoare, e fericit că poate uita dragostea nutrită, cu un sfert de oră înainte, fostei lui logodnici, și că a găsit în fata de la operă, adevărata lui dragoste.

Încîlcită poveste. Am epurat totuși spre o mai lesnicioasă înțelegere, din anecdotică, tot balastul de incidente, de situații parenteice, de noduri gordiene care se taie cu două replici, de personaje ce mijlesc încurcături ori accelerează happy-end-ul, de unele momente aparent cruciale dar în fond destinate să umple cu suculență verbală și gestică, vacuitatea comediei.

Recunosc, pe canavaua unei fabule oricît de insignifiante se pot broda sensuri și semnificații foarte multe. Și nu pot spune că *Invitație la castel* duce lipsă de asemenea multe sensuri și semnificații. În adevăr, fiecare personaj poartă, ca într-o tolă, săgeți la adresa societății din care face parte. Magnatul rîde de aristocrații care depind de el, aristocrații de magnat și de ei înșiși. Un frate rîde de celălalt și mătușa lor de amîndoi, de ea însăși, de familia ei, de clasa ei — hilară în tot ce e dezabuzat și prezumțios în ea, în tot ce e decădere și infatuare, în tot ce e pretenție și neputință în ea, în ceea ce e aparență și substanță în ea. Mă scutesc

de citate. Ele ar abunda. Pe de o parte. Pe de altă parte însă sînt luate în rîs — în personajele umile ale piesei (bătrîna lectrice a stăpînei castelului; vechea ei prietenă, necăjită profesoară de pian, cu dorul ei de a realiza fiicei sale un viitor și o viață de care ea n-a avut parte; fiica acesteia — fata din balet) și mentalitatea și aspirațiile, și neputința și stîngăciile omului de rînd, ale săracului, ignorîndu-se în omul muncii demnitatea lui de clasă. Mă scutesc și aici de citate. Ele ar fi mai puțin edificatoare decît însăși situația de umilire pe care acest om de rînd e pus să o joace cu surpriză, cu resemnare, cu indignare, cu naivitate, la voia și spre hazul crescînd al unei lumi care, altfel, s-ar plictisi.

Această plictiseală, născută și hrănită din prea mult bine, justifică falsele imprecății ale personajelor pur sînge împotriva banului și împotriva fericirii pe care banul și buna stare nu sînt în stare să o hărăzească. În ochii acestor personaje „mizeria trebuie să fie foarte poetică, nu-i așa?"; bogăția, o sursă de nefericire (*Isabela*: Și dumneata ești nefericită? Ce curios? De ce? *Diana*: Sînt prea bogată.) Deși banul poate îngădui celui care-l posedă, luxul de a „înțelege și sentimentele". Diversiunea banului care - nu - aduce - fericire se concretizează în marea scenă a ruperii bancnotelor, se prelungește în manevra de renunțare la bogăție și culminează în dejucarea acestei manevre de către destinul nemilos care pedepsește pe biet bogătașul ce-și dorește ruina —, dublîndu-i averea. Aceasta iarăși pe de o parte. Căci pe de altă parte, și în lumea necăjită, privită ca o marfă, banul apare odios; disprețul cu care aceasta tratează banul e prezentat ca o virtute exemplară a săracului. În schimb, neînțelegerea „tragediei" omului bogat care se vede refuzat în dărnicia lui (chiar umilitoare), apare ca un act inuman.

Comedia aparențelor și a paradoxelor e în plin. Clasele sociale sînt limpede delimitate. Dar ele apar într-un divorț nu de înfruntare ci de neputință de a comunica între ele. („Pe pămînt, trăiești cu clasa ta, vrei nu vrei"; „sîntem singuri, acesta-i adevărul. Nu putem face nimic unul pentru celălalt, decît să jucăm jocul înainte.") Se concede, e drept, muncitorului „libertatea de-a face revoluție", dar în tonul și cu pretențiile unei ironii jucăușe adresate absurdului: „dacă (muncitorul)... nu poate să se omoare măcar duminică". (Libertatea de a face revoluție, înțeleasă așadar ca libertate de a se sinucide.) Cu asemenea paradoxe, dacă paradoxe se pot numi, conflictul — chiar artificial deschis, din plictiseala eroului principal al comediei —, între o clasă și cealaltă, se resoarbe. Și din răbufnirea mult așteptată a umilinței care nu-și mai rabdă condiția, ne pomenim cu o trandafirire cotitură spre conciliere. Tot ce s-a crezut acumulare de indignare, de-a lungul mascaradei de paradoxuri, de confuzii ieftin hazoase de planuri și persoane, se topește într-urn final... dulce: o falsă încercare de sinucidere din amor, urmată de o cuminte împăcare între clase, de o idilică reabilitare a burgheziei. Fata din popor va lua pe mîndrul prinț... Ca-n frumoase povești pentru adormit... vigilența.

Aceasta e, în linii mari și concesive, *Invitație la castel*: o piesă mic burgheză, pentru delectația unui public prin excelență mic burghez. O piesă care, în spuma paradoxului, compătimește burghezia. O piesă care propovăduiește împăcarea între clase.

Recitesc rîndurile scrise de Marx comediografului Jean Baptista von Schwei tzer : „Micul burghez se compune, ca  i istoricul Raumer, din „pe de o parte“  i „pe de altă parte“. A a se manifestă în interesele sale economice  i în *consecin *  n politica sa, în concep iile sale religioase,  tiin ifice  i artistice. Tot astfel în morala sa  i-n toate. El este contradic ia personificată.  i dacă pe deasupra mai e  i spiritual, ca Proudhon, va  nv a cur nd să jongleze cu propriile sale contradic ii  i să le transforme, după împrejurări, în paradoxes frapante, strigătoare, uneori scandaloase, alteori strălucitoare.  arlatania în  tiin a  i oportunismul în politică sînt inseparabile de un asemenea punct de vedere. El nu mai are dec t un singur mobil, *vanitatea* individului,  i ca to i vanito ii nu- i pune altă problemă dec t cea a succesului de moment, a vilvei pe care o st rne te“...

R ndurile acestea îmi apar prea potrivite jocului „pe de o parte“  i „pe de altă parte“, paradoxelor, situa iilor  i concluziilor vodevile ti ale comediei discutate. Nu socotesc util vreun comentariu suplimentar. Revin numai la întrebarea de la care am pornit : este *Invitație la castel* lucrarea cea mai indicată din crea ia lui Anouilh, pentru a o considera reprezentativă pentru el ? Cea mai indicată pentru a fi reprezentată la noi ? Fără  ov ial , nu. E vrednic , în schimb, de pre uit compensa ia pe care teatrul din Oradea ne-o oferă, prezent nd *Cioc rlia*. Aceasta, da : e te un nufăr în crea ia lui Anouilh.